

הבחירה של תמר:

על אפשרויות נאמנות שונות

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@mechonhadar.org

פרשת וישב, תשע"ז

דמויות שונות פעמים רבות מייצגות קולות שונים, קולות שכולם נשמרים במקהלת המסורת היהודית על שלל גווניה ובתוך המקורות עצמם. דמויות אלו פשוט באופן התנהלותן מייצגות עמדה אחרת, אפשרות שלא מיושמת על ידי הגיבורים, וכך בעדינות ובמסירות מבקרות אותם. האיש העדולמי, חירה, הוא דמות שכזו.

פרשתנו מספרת את סיפור יהודה ותמר. בעוד תמר נתפסת כמי שעומדת בפני שתי אפשרויות בקשר שלה עם יהודה: בגידה או הקרבה- תפיסה שמתחדדת עם קריאתם של חכמים את הפרק- הרי שדמות נוספת, דמות שולית ומוכרת פחות, האיש העדולמי, מציגה אפשרות אחרת ביחס לביטוייה האפשריים של נאמנות.

סיפור תמר ויהודה נפתח בפסוק בן שני חלקים: "וַיְהִי בְּעֵת הַהוּא וַיֵּרֶד יְהוֹנָדָה מֵאֵת אֶחָיו בֵּיט עַד-אִישׁ

דמויות שונות פעמים רבות מייצגות קולות שונים, קולות שכולם נשמרים במקהלת המסורת היהודית על שלל גווניה ובתוך המקורות עצמם. דמויות אלו פשוט באופן התנהלותן מייצגות עמדה אחרת, אפשרות שלא מיושמת על ידי הגיבורים, וכך בעדינות ובמסירות מבקרות אותם. האיש העדולמי, חירה, הוא דמות שכזו

עַד-לְמִי וְשָׁמוֹ חִירָה: (בראשית, לח, א). משמעות אזכורו של האיש העדולמי תמוהה. אולם, קריאה של הפרק מלמדת כי האיש העדולמי מיצג עמדה ביחס לנאמנות, עמדה שמתבהרת בהשוואה לתמר ויהודה.

נקרא את הפרק המתמקד ביהודה, תמר והאיש העדולמי, תוך בחינת טיבן של נאמנות ומסירות:

יהודה

יהודה מגיע למקום חדש ויוצר קשרים במקום - נוטה לחירה: "וַיָּגֵט עַד-אִישׁ עַדְלָמִי וְשָׁמוּ חִירָה" (א). יש המפרשים זאת כקשר של מסחר, ויש שרואים בפסוק זה התקרבות פיזית פשוטה בין השניים. לאחר מכן, מוסיף יהודה וקושר קשר נוסף: "וַיִּרְאֶשֶׁם יְהוּדָה בַּת-אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׁמוּ שְׁוֹעַ וַיִּקְחֶהָ וַיָּבֵא אֵלָיָהּ" (ב). כעבור שנים רבות, בעת שהיה יהודה כבר אב לילדים, נפטר ער בנו הבכור. ער היה נשוי לתמר, ויהודה מוצא עצמו נדרש לבטא את נאמנותו לכלתו ולבנו גם יחד, בישומו של דין הייבום:¹ "וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן כֹּה אָל-אֲשֶׁת אָחִיךָ וַיִּבְּם אֹתָהּ וְהָקַם זָרַע לְאָחִיךָ" (ח). אולם, גם בנו השני נפטר, ולאחר מות נוסף זה מרגיש יהודה שעליו לבחור בין שתי הנאמנויות – בין זו שכלפי תמר לבין זו שכלפי בנו. יהודה בוחר בנאמנות לבנו. מלשון הסיפור ניכר שיהודה לא מסוגל לדמיין שישנה דרך עבורו להישאר נאמן ומסור לשתי הדמויות גם יחד: "וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר פִּלְאוּ שְׂבִי אֶלְמַנָּה בֵּית-אָבִיךָ עַד-יִגְדַּל שְׁלָה כְּנִי כִּי אֲמַר פֶּן-יָמוּת גַּם-הוּא כְּאֲחִיו וַתִּלְךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיךָ: (י"א). השקר לתמר, חוסר השיתוף בדאגותיו ("פן ימות"), והשילוח שלה לבית הוריה הם כולם ביטויים לכך שיהודה חש שעליו לבחור, שאיננו מסוגל להיות נאמן לבנו ולתמר גם יחד.

**מלשון הסיפור ניכר
שיהודה לא מסוגל לדמיין
שישנה דרך עבורו להישאר
נאמן ומסור לשתי הדמויות
גם יחד**

תמר

על רקע תיאור זה, אין אולי פלא רב בשקרים ובכזבים המושמעים בפרק גם מצד תמר כלפי חמיה יהודה: "וַתִּסֹּר בְּגָדֶי אֶלְמְנוּתָהּ מֵעַלֶיהָ וַתִּכְסֶּה בַּצִּעִיף וַתַּתְעַלֶּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינִים אֲשֶׁר עַל-דָּרְךָ תִּמְנַנְתָּה... וַיִּרְאֶה יְהוּדָה וַיִּתְשַׁבֶּה לְזוֹנָה כִּי כִסְתָה פְּנֵיהָ" (י"ד – ט"ו). למעשה, בין תמר ליהודה ישנו נתק, שניכר בסיפור המעשה בכמה נקודות. ביניהן, העובדה שיהודה אינו מעדכן את תמר היכן הוא נמצא, אלא "וַיִּגַּד לְתָמָר לְאֹמֶר הִנֵּה חָמִיךָ עָלָה תִּמְנַנְתָּה לְגַז צֹאנֹו" (י"ג), הצעיף המכסה את פניה וחוסר

¹ ייבום חל במצב הבא: ישנם שני אחים, אחד נשוי ונפטר ללא ילדים. חוק הייבום דורש מן האח החי לשאת את אשת אחיו המת. ראו דברים כה, ה' - י'.

ההכרות של יהודה אותה. בנוסף, תמר מצידה לא שואלת את יהודה לגבי שלה ומועד חתונתה אתו, ויהודה לא מעדכן את תמר בדבר. הסקת המסקנות נשארת בליבה: "כִּי רָאִתָּהּ כִּי־גָדַל שְׁלָהּ וְהָיָה לֹא־נִתְּנָה לּוֹ לְאִשָּׁה" (י"ד).

**כמו שנטה יהודה לאיש
העדולמי, כך נוטה יהודה
גם אל תמר, אלא שהפעם
אין הוא מכיר את נמען
ההטיה**

נפנה להמשך סיפור: כמו שנטה יהודה לאיש העדולמי, כך נוטה יהודה גם אל תמר, אלא שהפעם אין הוא מכיר את נמען ההטיה. "וַיֵּט אֵלָיָהּ אֶל־הַדָּרָךְ וַיֹּאמֶר הֲבֵה־נָא אָבוֹא אֵלָיָךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כָלְתָו הָיָא" (ט"ז). בניגוד ל"ויט" הפותח את הפרק, שם נמסר שמו של נמען ההטיה- חירה, כאן מובהרת העובדה שיהודה "לא ידע". ההשוואה

הספרותית הנוצרת באמצעות שיתוף המילה 'ויט' יוצרת אצל הקוראים צרימה שכן נסיבות והשלכות ההטיה כה שונות, ואולי גם משקפת משהו מן המתרחש בליבה של תמר, היושבת בית הוריה בבגדי אלמנותה במקום עם שלה. לעומת זאת, לגבי יהודה ניתן לשער כי הוא סבר שהוא נכנס לאפיזודה רגעית וחולפת.

נשוב לתמר. לכתחילה, ניתן היה לפרש את התנהגותה כחוסר נאמנות בעליל כלפי יהודה. במקום לתת בו אמון ולסמוך שהוא ידאג לה, היא בוחרת לפתות אותו במרמה וכך להרות. אולם, התנהגותה בהמשך הפרק מאירה אותה באור אחר. כשנחשפת עובדת הריונה של תמר מצוה יהודה להוציא אותה להורג בשרפה. לכאורה, תמר ניצבת בפני שתי אפשרויות: בגידה ביהודה תוך חשיפת זהותו (וכך הימנעות משריפה, ואולי שמירה על נאמנות אישית, לעצמה), או נאמנות ליהודה באמצעות שמירת זהותו חסויה. תמר בוחרת בנאמנות ליהודה. היא בוחרת שלא לחשוף בפומבי את זהותו, אלא להשאיר לו את אפשרות לקיחת האחריות, בעוד שהיא מסתכנת בהוצאה לשרפה.

במסורת חכמי התלמוד, צולחת תמר את ניסיון הבחירה שבין בגידה לנאמנות והופכת להיות סמל ומודל להתנהגות ראויה:

תלמוד בבלי בבא מציעא דף נט עמוד א'

נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. מנא לן (מנין לנו לומדים זאת)? מתמר. דכתיב (כמו שכתוב) "היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה"².

הקריאה התלמודית את דמותה של תמר מכווונה את קוראיה למתח ההחלטה שבפניה היא עומדת. שם, ברגעי השיא של הסיפור, מקבלת תמר את ההחלטה הנכונה, החלטה של נאמנות ומסירות.

נאמנותו של חירה

חירה, דמות שולית המופיעה רק בפרק זה,³ מייצג טיפוס נאמנות אחר. נאמנותו מתבטאת באורך נשימה, בדבקות, בהתמסרות, וביחוד. הוא מופיע כאמור בתחילת הפרק כשיהודה נוטה אליו, ופעם שניה אחרי מות אשת יהודה ובפעם שלישית כשהוא נשלח על ידי יהודה לשלם לקדשה, אשר אנו הקוראים יודעים שהיא תמר, לשלם לה את אתנן גדי העזים ולהשיב את ערבוננו מידה:

"וַיִּרְבוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֲשֶׁת־יְהוֹדָה וַיִּנָּחֶם יְהוֹדָה וַיַּעַל עַל־גִּזְיוֹ צֹאנוֹ הוּא וַחֲיִירָה רֵעֵהוּ הָעֶדְלָמִי תִמְנָתָה... וַיִּשְׁלַח יְהוֹדָה אֶת־גְּדֵי הָעֵזִים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֶדְלָמִי לְקַחַת הָעֶרְבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה" (י"ב: כ'). שלוש הנקודות שבהן מוזכר חירה, הן נקודות זמן לא פשוטות עבור יהודה: בעוזבו את אחיו, עם מות אשתו, ולקראת משימה (ואולי אתגר) של תשלום לקדשה אשר מחזיקה בידיה את המקבילות

חירה, דמות שולית
המופיעה רק בפרק זה
מייצג טיפוס נאמנות אחר.
נאמנותו מתבטאת באורך
נשימה, בדבקות,
בהתמסרות, וביחוד

לתעודות הזעות שלו. חירה מלווה את יהודה במשך שנים רבות, מיום הגיעו לעדולם כרווק, ועד למות אשתו ונישואי ילדיו ואפילו מותם. הוא דבק ביהודה בזמנים הקשים, ונירתם לסייע לו בפתרון בעיותיו. כך למשל, משראה כי הקדשה אליה נשלח איננה, מנסה חירם למצוא אותה ולטכס ביחד עם יהודה עצה, פתרון למצב הסבוך אליו נקלע: "וַיִּשָּׁב אֶל־יְהוֹדָה וַיֹּאמֶר לֹא מִצְאָתָיָה וְגַם אֲנִישֵׁי הַמָּקוֹם

² שלו גם מקורות מקבילים בתלמוד הבבלי ובספרות חכמים בכלל.
³ יש פרשנים הטוענים שזהו אותו חירם המופיע מספר פעמים כרעה של דויד ושלמה, למשל: מלכים א' ה, ט"ו, וראו הערה הבאה.

אָמְרוּ לֹא־הֵיטֵה בָּזֶה קִדְשָׁה: וַיֹּאמֶר יְהוָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לְבוֹז הַגֹּיִם שְׁלֵחַתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מִצְאָתָהּ" (כ"ב – כ"ג). מה שמרגש בדו-שיח הזה, הוא דווקא מה שלא נאמר בו. יהודה, כך משתמע מבין הפסוקים, שיתף את האיש העדולמי במפגש שלו עם הקדשה, והם דנים ביניהם באופן פתוח בבושה ליהודה הקיימת אולי בהווה וזו העלולה להיגרם לו בעתיד מהסיטואציה. יהודה חושש מכך שיתגלה דבר הליכתו אל הקדשה, הוא חושש מן הבושה והבוז שיחושו אנשים כלפיו. הדבר מודגש בפירושו של רש"י על אתר לפסוק כ"ג: "פן נהיה לבוז - אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי". אולם עם חירה יהודה פתוח וכנה, יש לו בו אמון מלא. הקשר ביניהם חף מזרמה או מצורך בבחירה קיצונית שיש בה מן ההקרבה. שורים ביניהם פתיחות, אמון, מסירות ואורך זמן.

אחד המדרשים בבראשית רבה מכנה את חירה 'אוהב': "ויט עד איש עדלמי ושמו חירה' רבנין אמרין [החכמים אומרים]...⁴ למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה" (בראשית רבה >תיאודור-אלבק <פרשת וישב פרשה פה א). ואולי טוען המדרש, כי אלו מאפיינים של קשר אוהב ומסור: אורך רוח, פתיחות, שהות יחד, ולא מבחני נאמנות של הקרבה דרמטית ודיכוטומית בהם נדרש אדם לבחור בין נאמנות ל'אני' לבין נאמנות ל'אתה'.

**אולם עם חירה יהודה פתוח
וכנה, יש לו בו אמון מלא.
הקשר ביניהם חף מזרמה או
מצורך בבחירה קיצונית שיש
בה מן ההקרבה. שורים
ביניהם פתיחות, אמון,
מסירות ואורך זמן.**

הפרק אם כן מציג שני מודלים של נאמנות: תמר בקשר שלה עם יהודה מייצגת את האחד וחירה בקשר שלו עם יהודה מייצג את השני. האחד מתאפיין בשתיקה, במהלכים חד צדדים, ריחוק על אף ואולי לשם נאמנות ובהידרשות לבחירות דרמטיות והצגות פומביות של מסירות. השני מתאפיין בהעדרה של בושה, בפתיחות, בשיח, ואפילו בחשיפה של פגיעות.

ולוואי ולא נמצא עצמנו במבחני נאמנות כתמר, ושניזכה לרעים כחירה.

⁴ המדרש מבוסס על ההשוואה לחירם מלך צור המתואר כאוהב את דוד: "הוא חירה שכאן הוא שבימי דוד כי אוהב היה חירם לדוד כל הימים" (מלכים א' ה, ט"ו).